

організації збігалися із задоволенням вищих потреб особистості [20]. Теорія А. Маслоу не підтверджується, коли об'єктами аналізу стають службовці нижчого рівня. Прагнення до самореалізації у них постійно придушується, можливості самовираження незначні. Водночас, ця "картина" розширена ієрархією "трудова" цінностей середньої і вищої адміністративної ланки. Мак-Грегор назвав ці цінності "теорією х" – системою внутрішньо взаємозалежних узагальнень, які значною мірою обумовлюють поведінку бюрократів: 1) люди не люблять працювати; 2) їх потрібно контролювати і направляти за допомогою покарань і заохочень; 3) люди не хочуть брати на себе відповідальність, а віддають перевагу бути краще керованими, ніж керувати, і найбільше цінують власну безпеку [21].

Біхевіористський метод доповнює психологічний підхід, розглядаючи неформальні й формальні аспекти поведінки бюрократів та намагається пояснити, чому люди у бюрократичних структурах поводяться саме так, а не інакше, і чому, у підсумку, саме таким чином протікають управлінські процеси у бюрократичних системах ("Закони Паркінсона", "Принцип Пітера").

За політологічного підходу, бюрократія розглядається як посередник між політичною елітою і масами, механізм здійснення політичної влади, державної політики, як суб'єкт реалізації політичних рішень.

Таким чином, на основі вище зазначеного, можна зробити висновок, що сутність багатогранного досліджуваного явища бюрократії може бути розкрита лише за допомогою інтегрування різних підходів до його розуміння. Проте, кожен окремий підхід не лише має право на самостійне існування, але і є необхідним для комплексного уявлення про феномен бюрократії в політичному житті суспільства.

О. В. Батрименко

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ БЮРОКРАТИИ КАК ФЕНОМЕНА ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ

В статье раскрыта сущность и содержание бюрократии как феномена общественно-политической жизни. Рассмотрена методология как совокупность познавательных подходов исследования бюрократии в политической сфере общественной жизни и раскрыта специфика понимания бюрократии при применении каждого конкретного метода познания, в частности. Проанализированы совокупность возможных методов и принципов, применяемых при исследовании бюрократии как общественно-политического феномена.

Ключевые слова: бюрократия, бюрократизм, методология, метод, политическая власть, политика, государство.

O. V. Batrymenko

METHODOLOGY OF RESEARCH OF BUREAUCRACY AS THE PHENOMENON OF SOCIAL AND POLITICAL LIFE

In the article essence and maintenance of bureaucracy is exposed as the phenomenon of social and political life. Methodology as aggregate of cognitive approaches of research of bureaucracy is considered in the political sphere of public life and the specific of understanding of bureaucracy is exposed at application of every concrete method of cognition, in particular. Analysed aggregate of possible methods and principles, applied at research of bureaucracy as the social and political phenomenon.

Key words: bureaucracy, bureaucratism, methodology, method, political power, policy, state.

УДК 327:913 (4-119.2)

А. Г. Донська, асп., КНУТШ, Київ

ПОЛІТИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КОНЦЕПТУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

У статті розглянуто основні політичні передумови виникнення концепту Центральної Європи, досліджено головні підходи до його трактування. Було виявлено взаємозв'язок між змістом поняття та політичним процесом, що дозволило виокремити основні причини ініціювання та зміни дискурсу щодо даного регіону в різних країнах.

Ключові слова: концепт, регіон, Центральна Європа, Центрально-Східна Європа.

Поняття Центральної Європи характеризує одну з найбільш нестійких та нерівномірних частин Європи. Не маючи чіткого географічного позначення, Центральна Європа може розглядатися як відповідь на світові політичні виклики. Розгляд поняття "Центральна Європа" передбачає аналіз ряду різноманітних наукових, політичних та ідеологічних концепцій, які іноді суперечать одна одній. Відповідно до існуючого різноманіття трактувань і позначень, Центральну Європу доцільно розглядати як концепт,

Список використаних джерел:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования / [Пер. с англ. В. Л. Иноземцева] – М.: Academia, 1999. – 956 с. 2. Бурдые П. Социология политики / [пер. с фр. Н. А. Шматко]. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с. 3. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: "Логос", 2000. – 167 с. 4. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения / [пер. с нем. М. И. Левина, А. Ф. Филиппов, П. П. Гайденко под ред. Ю. Н. Давыдова] – М.: Прогресс, 1990. – С. 644-706. 5. Веблен Т. Теория праздного класса / [Пер. с англ., вступ. ст. С. Г. Сорокиной под ред. В. В. Мотылевой] – М.: Прогресс, 1984. – С. 349. 6. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество / [пер. с англ. Д. Травина] – М.: ООО "Издательство АСТ"; ООО "Транзиткнига"; СПб.: Terra Fantastica, 2004. – 602 с. 7. Закон України "Про державну службу": за станом на 24 січня 2008 року / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – 22 с. 8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / [пер. с англ. под ред. О. И. Шкаратана] – М., ГУ ВШЕ, 2000. – 606 с. 9. Крозье М. Феномен бюрократии / [пер. с фр. Бахмарова В. Н.] // Социально-политические науки. – 1990. – №9. – С. 31-45. 10. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / [Перевод с англ. А. М. Татлыбаевой] – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с. 11. Мемфорд Л. Миф про машину. Техника и развитие людини / [пер. з англ. Я. Любивога] // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія. – К.: Либідь, 1996. – С. 58-86. 12. Мизес Л. Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность / [пер. с англ. Е. Журавской, Б. Пинскера, В. Родионова] – Бумажное русскоязычное издание М.: "Дело" при участии изд-ва "Catallaxy". – 1993. – 240 с. 13. Файоль Анри. Общее и промышленное управление / [пер. с франц. Е. А. Кочергина] – М.: Журнал "Контроллинг", 1992. – 112 с. 14. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / [пер. с фр. В. Наумова под ред. И. Борисовой]. – М.: Прогресс, 2004. – 426 с. 15. Ayres C. E. Theory of Economic Progress. – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1944. – 317 p. 16. Diamond M. A. Bureaucracy as Externalized Self-System: A View from the Psychological Interior // Administration and Society. – London: Beverly Hills, 1984. Vol. 16. № 2. – P. 230-249. 17. Gregoire R. The French civil service. – Brussels: International Institute of Administrative Services, 1974. – 315 p. 18. McGregor D. The Human Side of Enterprise. – New York: McGraw-Hill, 1960. – 246 p. 19. With good cause: Bureaucratic discretion and the politics of child support enforcement // American Journal of Political Science. – Austin: University of Texas at Austin, 1998. – Vol. 42, N 4. – P. 19-22. 20. Wool P. American bureaucracy. – New York: New American Library, 1977. – P. 303.

Надійшла до редколегії 17.02.2014

тобто поняття, наповнене різним змістом відповідно до певних культурних, соціальних та політичних реалій.

Ще у 50-х рр. XX ст. існувала дискусія серед географів щодо доцільності вживання поняття "Центральна Європа", адже це скоріше "фантом уяви" [18, р. 16], аніж географічна одиниця. За класифікацією ООН [10] Центральну Європу і до сьогодні офіційно не визнано макроекономічним регіоном Європи. Науковий дискурс довкола концепту Центральної Європи потребує спе-

цифічного політологічного вивчення, адже "політологи вважають поняття "Центральна Європа" політичним терміном з чітко визначеними функціями – послуговуватися ним означає окреслювати певний простір поміж іншими геополітичними одиницями" [2], воно використовується як спосіб політичної інтеграції, як позначення існуючої системи владних відносин або ж в якості маркування геополітичного простору в межах Європи. Крім того, "Центральну Європу не можна визначати та окреслити політичними кордонами (які, неавтентичні, постійно зазнають вторгнень, завоювань та окупацій), скоріше спільною ситуацією, яка наново сполучає народи, перегруповує їх кожний раз інакше вздовж уявних і постійно мінливих кордонів, які позначають площину, заселену тими самими спогадами, тими самими проблемами та конфліктами, тією самою спільною традицією" [4].

Існує три основних підходи до виокремлення центру в Європі (сформульовані Райнером Шмідтом [17, с. 15–16]). По-перше, на основі горизонтального поділу території на Захід-Центр-Схід. По-друге, вертикальний поділ на Північ-Центр-Південь. По-третє, це схема "центр-периферія", яка виникла за часів існування Римської імперії та була відновлена теоретиками світ-системного підходу вже у XX столітті. Тож, під час виокремлення регіону Центральної Європи, використовуються лише деякі географічні терміни, а сам регіон не має під собою чіткого географічного підґрунтя, в більшості поділ проходить за соціально-політичними ознаками і варіювався в залежності від світових політичних відносин певного історичного періоду. Як зауважує Івер Нойман "Дискурс про Центральну Європу передбачає безкінечні варіації використання і застосування геополітичних і культурних критеріїв для відмежування Центральної Європи" [5, с. 194]. Можна виокремити два основних типи обґрунтування країнами своєї центральності, які визначаються специфічними напрямками розгортання центральноєвропейського дискурсу в науці та політиці.

Перший тип характеризується тим, що географічні показники використовуються як основа тої чи іншої політики. Відносно невеликі країни, які з певних історичних та соціально-культурних причин протиставлялися "Західним" і сприймалися як "Східні", прагнули, навпаки, відмежуватися від стереотипізованого сприйняття "Сходу" і наблизитися до "Заходу", використовуючи нове поняття центральності. Ці країни своє право копіювати західні демократичні зразки побудови держави і мати з ними тісні політичні та економічні відносини дозволять спираючись на факт розташування саме на їхній території геометричного центру Європи, а точніше "географічного стандартного меридіану та так званого Центральноєвропейського часу" [18, р. 18]. Наприклад, географічні центри можна знайти в таких країнах як Литва – це село Пурнушкес за 25 км на північ від Вільнюса, Словаччина – це село Крагуле близько Кремніці, Польща – Суховоля, Білорусь – це відмітка 50 км на північний захід від Полоцька, Угорщина – відмітка біля села Талья, Німеччина – селище Флоссенбюрг, Україна – це села Рахів і Ділове, Чехія – містечко Коріум. Тим самим, знаходження географічного центру в країні використовується як аргумент ведення політичних дебатів або переговорів. Наприклад, українські політики та державні діячі (зокрема, Президент України Віктор Янукович у своєму виступі під час Регіонального засідання Всесвітнього економічного форуму 6 листопада 2013 року [1]), спираючись на розташування географічного центру Європи саме на території України обґрунтовують зовнішню політику країни.

Окреслення географічного центру Європи використовується як аргумент заради досягнення політичних цілей.

Наприклад, обґрунтування права на вступ до Європейського Союзу, на отримання "європейських привілеїв" (вільний рух капіталу, людей, інших ресурсів, відсутність кордонів), відмежування від зв'язку з одними політичними акторами та підкреслення зв'язку з іншими. В даному контексті варто згадати Тімоті Гартона Еша, який використовував поняття "Центральна Європа" для подолання дихотомії Схід/Захід і відмежування деяких європейських країн від Росії. До того ж, у другій половині XX ст. концепт Центральної Європи розвивається в першу чергу як противага несправедливому та неприродному поділу континенту на два антагоністичні блоки.

В даному контексті доцільно виокремити підхід Швейцарії, де задля міжнародного визнання можливості створити зону нейтралітету, центральність розуміється як "золота середина" і "нейтральність".

Другий тип обґрунтування країнами своєї центральності характеризується відмежуванням від географічних ознак та орієнтацією на суспільно-політичні та культурно-історичні чинники. Це спосіб виправдання прагнення держав до монополізації влади якщо не на всій території Європи, то принаймні в якійсь її частині. Тим самим, центральність розуміється як прогресивність, "ядро", рушійний елемент розвитку, який здатен об'єднати навколо себе інші країни та сприяти спільному розвитку. Таке розуміння зароджується в Німеччині, Австрії, Франції і навіть Великобританії. У XXI ст. його також застосовують країни Бенілюксу і Данія.

Великобританія вже декілька століть має певні претензії на лідерство, що в політичному сенсі означає для неї бути "в серці Європи", тобто визначати європейський політичний курс. Провідні британські ідеологи обґрунтовують право Великобританії на першість у європейській політиці, її можливість задавати напрями розвитку, адже географічний центр може відрізнятись від місця прийняття відповідальних політичних рішень. В даному контексті апелювання до існування міцних та тяглих традицій, прогресивності і високого економічного та політико-культурного розвитку Великобританії, які уможливають її політичне лідерство в Європі.

Проблематика "центру" Європи актуалізувалася у другій половині XIX ст. в Німеччині після об'єднання земель Бісмарком. Для Німеччини дискурс центральної, точніше "серединної" Європи ("Mitteleuropa") став ключовим у політиці, адже був спрямований на пошук спільної ідентичності для різних земель Німеччини. В цей час з'являється саме поняття "Центральної Європи", яке Костянтин Франц трактує в межах політичної географії. На його думку, "Захід і Схід є початком та кінцем всього світового розвитку, Німеччина, займаючи середину, тим самим займає подвійний напрям..." (цитовано за Райнером Шмідтом [17, с. 56]). Після виходу роботи Фрідріха Наумана "Серединна Європа" ("Mitteleuropa", 1915 р.) [15] розгортається дискусія довкола центрального місця Німеччини в європейській політиці та розробляються ідейно-теоретичні основи для укріплення позицій Німеччини на світовій арені з метою загального визнання проекту об'єднання центральноєвропейських держав. Під час Другої світової війни концепцію Фрідріха Наумана було використано для обґрунтування панування Адольфа Гітлера у країнах по східний бік Німеччини ("Drang nach Osten"), що після війни спричинило відмову від вживання терміну "Серединна Європа" і заміною його на поняття "міжєвропа", "проміжна Європа" (з нім. "Zwischeneuropa").

Інший підхід можна віднайти в Австрії. В часи розквіту Романтизму в цій країні виникає ідея провідної ролі Відня в розвитку європейських країн. Концепція рівноваги в Європі Клеменса Метерніха, австрійського канц-

лера, передбачає, що саме Австрія є джерелом європейської стабільності, а отже має займати центральне місце. За даного підходу до Центральної Європи зараховуються всі країни, що знаходяться під впливом Австро-Угорської імперії.

У міжвоєнні роки закріпилося також поняття "Східно-Центральної Європи" (ЦСЄ), яке охоплювало більшість новостворених держав та позначало східну частину Центральної Європи, якою позначалися країни Варшавського договору, а саме Чехословаччина, Угорщина, Болгарія, Польща, Румунія. Щоправда, "поширену в Польщі концепцію ЦСЄ критично сприймають у Росії та Білорусі, бо там в ідеї ЦСЄ вбачають (можливо, небезпричинно) спроби просування польських великодержавних амбіцій" [6, с. 20]. Поняттям "Центральна Європа" розмежовували німецькомовну та слов'янську частини Європи до кордону колишнього Радянського Союзу. Тож, після закінчення Другої світової війни поділ Європи на Західну і Східну, ліберально-демократичну та соціалістичну, здавалося, закріплено надовго.

Проте, центральноевропейський дискурс актуалізується в таких країнах як Чехія, Словаччина, Польща, Болгарія, Угорщина, Румунія у середині 50-х рр. XX ст., метою якого було з'ясувати, чи об'єднані ці країни певною наднаціональною ідентичністю, яка відрізняє їх від Радянського Союзу. Варто зазначити про неоднозначне ставлення серед країн ЦСЄ до Румунії. Зокрема, у 80-х рр. XX ст. її приналежність до цього регіону ставилася під сумнів. Такий стан речей обумовлений тим, що "польські, угорські та (тоді ще) чехословацькі лідери думали, що вони матимуть кращі шанси на вступ чи (як приписує центральноевропейська ідеологія) "повторне приєднання" до Заходу в якості меншої, більш гомогенної групи" [8, с. 114].

Друкуватися у своїх країнах дослідники і політичні активісти держав "Варшавського договору" не могли через контроль з боку СРСР, та певною мірою і не хотіли. Їхній посыл було спрямовано не стільки на сам регіон, скільки на західних сусідів, щоб довести спорідненість Центральної Європи із "Заходом", а не "Сходом". Тому дискусії довкола концепту Центральної Європи розвиваються в більшій мірі в країнах Західної Європи, особливо у 80-х рр. XX ст., коли було покинчено з постійним контролем з боку СРСР. Як писав Тімоті Гартон Еш, ідеологам Центральної Європи "набагато більше шансів зустрітися один з одним в Нью-Йорку чи Парижі, ніж у Варшаві або Празі" [8, с. 211]. Наслідуючи Тоні Джадта (Tony Judt) можна вважати, що "самі центральноевропейці проектували свою культурну географію до споглядаючого світу" [12, р. 23], доводячи всім свою спорідненість із Заходом, а не зі Сходом.

Основний зміст тогочасного дискурсу – відмежування від асоціацій з радянською Росією, заперечення сприйняття західноевропейськими державами Центральної Європи як посередника між Заходом і СРСР. Крім того, ідеологи намагалися заперечити ідею "слов'янства" Центральної Європи, і прагнули довести різницю між центральноевропейськими слов'янами та Радянським Союзом. В дискусіях Росія "визначається однозначно як фактор негативний, через опис відмінності від російського визначається ступінь центральності тієї чи іншої держави" [3, с. 62].

Загострення дискусій з приводу концепту Центральної Європи відбулося після виходу статті Мілана Кундера "Викрадений Захід, або трагедія Центральної Європи" (1983). Він констатує, що "Центральна Європа вже не існує" [4], країни цієї області втрачають значну частину сил у боротьбі за доведення власної культурно-цивілізаційної приналежності, адже фактично вони – це

"частина Європи, що розташована географічно в центрі і за культурою належала до Заходу, – політично стала частиною Сходу" [4].

Мілан Кундера наголошує на тому факті, що країни Центральної Європи постраждали від російської радянської експансії насамперед через прагнення СРСР до централізації та уніфікації політичного та соціального життя. Кундера доводить, що "малі народи" Центральної Європи мають значні культурні доробки, які свідчать про їх спорідненість з країнами Західної Європи, проте культурні цінності витісняються та ігноруються. Кундера також вважає, що, оскільки країни Центральної Європи "ніколи повністю не були складовою частиною європейської свідомості, то вони залишалися найменше відомою й найкрихіткішою частиною Заходу – це більше прихованою заслоною своїх дивних і малодоступних мов" [4]. Вони втратили можливість утвердити свою могутність в межах Австрійської імперії, тому тепер їм важко окремо відновити силу. Західна Європа приписує центральноевропейським країнам тісні взаємозв'язки з Росією через їхню слов'янську спільність та "сприймає Центральну Європу як політичний режим, або, іншими словами, вона бачить в Центральній Європі лише Східну Європу" [4]. Захід ігнорує її проблеми, а такі країни як Німеччина та Франція не допомагали полякам, чехам, словакам, угорцям в боротьбі за збереження власної державності перед силою Радянського Союзу, що, на думку Кундера, стало найбільшою помилкою Західної Європи. В той же час, самі центральноевропейці всіма можливими ідейно-теоретичними та політичними засобами відмежовувалися від можливої спільності з російськими культурою та традиціями, тому "Центральна Європа повинна боротися не лише проти свого великого сусіда-гнобителя, але також проти підступного, безжалісного тиску часу, що залишає добу культури позаду" [4].

Стаття Кундера була досить резонансною та викликала жваві наукові дискусії як в самих країнах Центральної Європи, так і на Заході, сприяла підйому проєвропейських рухів та слугувала поштовхом до створення тематичних видань, проведення обговорень та конференцій (1988 р. – лісабонська міжнародна конференція, секція про концепцію Центральної Європи).

Виходячи з політичних передумов, запропонованих Міланом Кундерою, у 80-х рр. XX ст. Дьордь Конрад запропонував розглядати концепт Центральної Європи крізь призму "антиполітики". Спостерігаючи дисонанс між офіційним політичним життям країн Центральної Європи та ідейними пошуками громадян цих держав, Конрад бачить потребу описати явище як "антиполітика" – це "політизація людей, які не стають ніякими політиками не хочуть пререйматити ніякої участі у владі" [14, с. 212], проте вони вже впливають на владу за допомогою власного морального, культурного, соціального авторитету (тобто, це представники громадянського суспільства). "Антиполітична політика є стратегією політичного спротиву" [17, с. 136], яка стала новим поняттям та характерною рисою Центральної Європи в той час, коли традиційні політичні засоби не мали сили, а політичною системою країн керували чужі еліти. Тим самим, країни Центральної Європи, за Дьордем Конрадом, на основі розвитку громадянського суспільства можуть стати "для всіх європейців посередниками і разом з тим засновниками згоди між великими державами" [17, с. 140]. Теоретичний конструкт розуміння Центральної Європи Конрада на основі концепту "антиполітики" розкриває новий бік формування поняття "Центральна Європа" та акцентує увагу на громадсько-політичному аспекті його конституювання.

Після розпаду СРСР тема Центральної Європи продовжувала активно підніматися як політиками, так і науковцями. Основною метою заяв більшості з них було позбавитися статусу "Сходу" в очах Заходу, нівелювати свою "буферну роль" у стосунках з країнами СНД, а особливо з Росією, довести західне спрямування історії, політики, культури. Вступ до Європейського Союзу Угорщини, Литви, Латвії, Польщі, Словаччини, Словенії, Чехії, Естонії (2004), Болгарії, Румунії (2007) легітимізував статус цих країн як центральноєвропейських. Так відбулося чітке розмежування країн Центральної Європи (нещодавніх членів ЄС) та Східної Європи (не-членів ЄС). Відтепер концепт "Центральна Європа" позначає країни, які вже мають відповідний інституційний базис ЄС, але "ще не достатньо конкурентоспроможні, адже ще не досягли повного і ефективного членства" [7, р. 34].

Отже, можна побачити, що протягом історії концепт Центральної Європи значно трансформується відповідно до тої чи іншої політичної ситуації. Джон О'Лафлін (John O'Loughlin) у статті "Геополітичні візії Центральної Європи" [16, р. 608–616] виокремив сім основних трактувань поняття "Центральна Європа" у геополітичному сенсі, які наведено нижче.

1. Середина Європа (Mitteleuropa, див. вище)
2. Un occident kidnappé (з фр. "Викрадений Захід") – відповідно до розуміння Центральної Європи, запропонованого Міланом Кундерою.
3. Зона роздвігнутості (crush zone) або лімітроф (shatterbelt) – місце невизначеного геополітичного статусу, зона зіткнення сил Німеччини та країна на захід від неї з Росією. О'Лафлін поєднує поняття "зона роздвігнутості" та лімітроф, введені відповідно Джеймсом Фейргрейвом (James Fairgrieve) у 1915 році та Солом Кохеном (Saul Kohen) у 1963 році. Країни цієї зони самостійно не можуть існувати, а постійно потребують допомоги "великої сили" ("Great Power"), чи то Росії, чи то Німеччини, Франції для ведення як внутрішньої, так і зовнішньої політики.
4. "Возз'єднання з капіталістичним Заходом" – після занепаду СРСР більша частина країн колишнього соціалістичного табору виявила більше прагнень до відновлення торговельних стосунків з колишніми західними партнерами, аніж з країнами зі Сходу.
5. "Друга Європа" відповідно до концепції французького історика Безанкона (Besancon, from Le Figaro, 6 Spt, 1991) про три Європи у XVI–XVII ст.: перша – це розвинена і заможна (Великобританія, Франція, Німеччина), друга – менш розвинена, проте теж "європейська" (Польща, Балтійські країни, Україна, Швеція, Угорщина), а також третя – дика і варварська (Московія).
6. Геополітична чорна діра та зона експансії НАТО, що дозволяє США контролювати та впливати на європейські справи шляхом присутності в деяких країнах центральної Європи.

7. "Хаотична концепція" – наслідуючи Тімоті Гартона Еша можна сказати, що концепт "Центральна Європа" був скоріше ситуативним і необхідність його введення буда зумовлена політичною ситуацією (особливо за часів "холодної війни"). Після розпаду СРСР немає необхідності позначення "своїх" (тобто, європейських, демократичних) та "чужих" (радянських).

Виокремлення різних концептів Центральної Європи за Джоном О'Лафліном може бути уточнено відповідно до політичної ситуації в Європі у другому десятилітті XXI ст. та політичного позиціонування країн на європейській та міжнародній арені.

Доведення важливості місця країн Центральної Європи у загальноєвропейському розвитку спирається на обґрунтування особливої їх історико-культурної та полі-

тичної ролі. Герард Деланті (Gerard Delanty) стверджує, що Центральна Європа одночасно стає місцем набуття Європою власної ідентичності, та, навпаки, залежить від пануючих уявлень про Європу. Так, ідентичність Центральної Європи базується на протистоянні ідентичностей Західної та Східної Європи, тим самим Центральну Європу можна визначити як поняттям "Антиєвропа" [11, р. 131] – місце боротьби за власну ідентичність та власний життєвий світ, фактор європейського становлення.

Як зауважує литовський дослідник Томас Кацераускас, "Центральна Європа є центральною, являючись центром боротьби за європейські цінності, що включають західне християнство, лібералізм, демократію, справедливість та історичну пам'ять. ... Центральна Європа – місце отримання і тестування європейських цінностей" [13, р. 110], та коли регіон втрачає статус місця боротьби, то Центральна Європа зміщується.

В даному контексті, запропонованому Герардом Деланті та розвиненому Томасом Кацераускасом (Tomas Kačerauskas) можна говорити про зміщення регіону Центральної Європи на Схід, зокрема у другому-третьому десятилітті XXI століття країнами регіону Центральної Європи поступово стають Україна, Молдова, Грузія, Туреччина, республіки колишньої Югославії (які ще не стали членами ЄС). В цих країнах на початку XXI століття можна спостерігати значну соціально-політичну боротьбу між авторитарними тенденціями, так званим "східним" напрямом розвитку та прагненнями співпраці та інтеграції з ЄС.

Можна спостерігати ерозію країн Центральної Європи, як розмиття самого поняття, так і неоднозначність сенсів, що посилюються країнами Центральної Європи назовні. Існують такі думки серед сучасних дослідників, що проблематика "Середньої Європи" вже не актуальна ані в політичній думці, ані в політиці загалом. Так, Іван Беренд (Ivan T. Berend) вважає, що "західна межа Центральної та Східної Європи може поступово бути інтегрована до Європи", а "процес розширення Європейського Союзу може стати кінцем окремої історії Центральної Європи" [9, р. 415]. Натомість, такі вчені як Херфрід Мюнклер та Райнер Шмідт наголошують на відновленні проблематики "центру" або "середини" ("Mitte") у політичному дискурсі.

Крім того, як в наукових дослідженнях, так і в політичних дебатах щодо Центральної Європи середина або центр буде і повинна бути вимірною наново, що може стати поштовхом для майбутніх геополітичних перетворень, адже "проект Центральної Європи є в першу чергу політичним проектом" [5, с. 195].

Таким чином, за допомогою розгляду основ і витоків формування концепту Центральної Європи, можна побачити існування його різноманітних інтерпретацій. Поняття Центральної Європи трансформується, з одного боку, залежно від поточної політичної ситуації як в Європі, так і у світі, з іншого – від місця проведення дослідження науковцем або публіцистом. Тим самим, Центральну Європу можна охарактеризувати як умовний політично сформований концепт, який за певних умов може, крім іншого, своїм змістом впливати на формування політики.

Список використаних джерел:

1. Виступ Президента під час Регіонального засідання Всесвітнього економічного форуму. – Прес-служба президента. – 6 листопада 2013 року. – Режим доступу до виступу: <http://prezident.gov.ua/news/29375.html> – Назва з екрана. 2. Гнатюк О. Центральна Європа в дебатах / Процання з імперією. Українські дискусії про ідентичність. – Режим доступу: <http://www.potyah76.org.ua/potyah/?t=49>. 3. Клещевнікова І. С. Поліваріативність категорії "Центральна Європа" після Другої світової війни // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія

"Історичні та політичні науки". – Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов'язнознавства Київського славістичного університету. – Випуск 13. – Рівне, 2012. – С. 57-61. 4. Кундера М. Трагедія Центральної Європи // Часопис "І", Число 6, 1995 // Режим доступу до журналу: <http://www.ji.lviv.ua/n6texts/kundera.htm>. 5. Нойманн И. Использование "Другого". Образы Востока в формировании европейских идентичностей. [пер. с англ. В. Литвинова, И. Польщикова]. – М.: Новое издательство, 2004. – 334 с. 6. Пляев І. Специфіка регіону Центрально-Східної Європи в контексті глобальних тенденцій модернізації соціуму // Віче. – №20, 2013. – С.20-22. 7. Agh A. Politics and Policy in East-Central Europe in the Early 21st Century: Synergies and Conflicts Between Policy Regimes and Political Systems // NISPAcee Journal of Public Administration and Policy, Warsaw, Versita, Volume 2, Number 1, 2009. – pp. 25-39. 8. Ash T. G. Does Central Europe Exist? // Ash T. G. The Uses of Adversity. Essays on the Fate of Central Europe. – N. Y.: Vintage Books, 1990. – pp. 180-212. 9. Berend I. What is Central and Eastern Europe? // European Journal of Social Theory. – Volume 8 (4). – 2005. – pp. 401-416. 10. Composition of macro geographical (continental) regions, geographical sub-regions, and selected economic and other

groupings // Made of access: <http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm>. 11. Delanty G. Inventing Europe: Idea, Identity, Reality. – Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1996. – 187 p. 12. Judt T. The Rediscovery of Central Europe // Daedalus: Eastern Europe, Central Europe, Europe. – The MIT Press, Vol. 119, No. 1, 1990. – pp. 23-54. 13. Kačerauskas T. Central Europe as an Imagined Region. – LIMES. – Vol. 2. – No. 2, 2009. – pp. 106 – 115. 14. Konrád G. Antipolitik. Mitteleuropäische Meditationen. – Frankfurt, Main: Suhrkamp, 1985. – 224 S. 15. Naumann F. Mitteleuropa. – Berlin: Verlag von Georg Reiner, 1916. – Made of access: <http://www.archive.org/stream/mitteleuropa00naumuoft>. 16. O'Loughlin J. Geopolitical visions of Central Europe / M. Antonsich, V. Kolossov, and M. P. Pagnini // Europe between Geopolitics and Political Geography. – Rome: Societa Geografica Italiana, 2001. – pp. 607 – 628. 17. Schmidt R. Die Wiedergeburt der Mitte Europas. Politisches Denken jenseits von Ost und West [Herausgegeben von H. Münkler]. – Berlin: Akademie Verlag GmbH, 2001. – 196 S. 18. Sinnhuber Karl A. Central Europe: Mitteleuropa: Europe Centrale: An Analysis of a Geographical Term // Transactions and Papers (Institute of British Geographers), Number 20, 1954 – pp. 15-39.

Надійшла до редколегії 17.02.2014

А. Г. Донская

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ КОНЦЕПТА ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЕВРОПЫ

В статье рассматриваются основные предпосылки возникновения концепта Центральной Европы, исследуются основные подходы к его интерпретации. Была выявлена взаимозависимость содержания понятия и политического процесса, что позволило выделить основные причины инициирования и изменения дискурса о данном регионе в разных странах.

Ключевые слова: концепт, регион, Центральная Европа, Центрально-Восточная Европа.

A. H. Donska

POLITICAL CONDITIONALITY OF THE CONCEPT OF CENTRAL EUROPE

In the article was considered the political background of the concept of Central Europe, investigated the main approaches to its interpretation. It is revealed the interdependence of the concept and political process, which allows to outline the main reasons to initiate and to change the discourse on that region in different countries.

Key words: concept, region, Central Europe, East-Central Europe.

УДК 323:321(477)

Н. І. Крицкалюк, асп., КНУТШ, Київ

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ

Інститут громадянського суспільства розглядається як стала форма самоорганізації громадян, що пов'язана з реалізацією власних інтересів та задоволенням потреб в економічній, соціальній, політичній, культурній сферах, яка характеризується автономією по відношенню до держави та адаптованістю до суспільного середовища і визначає перспективи його демократизації.

Ключові слова: громадянське суспільство, самоврядні організації, інституалізація, держава, влада, політичний розвиток.

Інституціоналізація становить собою важливу характеристику процесу формування будь-якого політичного явища. Вона є одним із показників якісних змін, які відбуваються в політичній сфері в цілому, зосереджуючись на системній організації та механізмах регулювання в політиці [2; 9; 26]. Інституціоналізація дає змогу виявити загальні та сутнісні ознаки функціонування інститутів, значно розширює взаємовідносини між людиною та суспільством через систему нормативно-організаційних механізмів, які представляють саме ці інститути [6; 18].

Наукові доробки українських учених можемо умовно розподілити на чотири напрями, що дало б змогу більш ґрунтовно підійти до проблеми дослідження інституціоналізації громадянського суспільства і виокремити недостатньо розроблені аспекти, або такі, що потребують наукового уточнення. До першого напряму робіт ми віднесли ті, в яких розробляється методологічний апарат дослідження громадянського суспільства, його сутність, структура, форми функціонування (І. Бартогарієва, Г. Берченко, А. Білоус, М. Бурмака, В. Вінніков, Ю. Ворон, Г. Євтушенко, Н. Камінська, А. Карась, А. Колодій, І. Кресіна та ін.). До другого відносимо роботи з аналізу діалектики взаємодії громадянського суспільства і держави, їх співвідношення та механізмів взаємодії (О. Барабаш, Т. Бондарук, О. Бородій, Р. Бортайчук, К. Вінцукевич, А. Галай, Л. Герасіна, С. Гладкий, О. Головащенко, В. Горленко, В. Граб, М. Гурицька, В. Кравчук, О. Крюков та ін.). Третій напрям складають дослідження процесів становлення громадянського суспільства, полі-

тичної модернізації, демократизації в контексті посткомуністичних трансформацій (В. Андрущенко, В. Бабкін, В. Бех, Є. Бистрицький, О. Бориславська, В. Згурська, А. Ігнатів та ін.). До четвертого напряму робіт віднесли ті, в яких досліджуються власне інститути громадянського суспільства (С. Байрак, Ф. Барановський, Т. Бельська, Н. Білик, М. Бондаренко, М. Булгакова, І. Вітик, С. Галашко, А. Жуковська, Є. Качмарський, В. Купрій та ін.).

Якщо артикулюються справжні інтереси суспільства, це свідчить про дотримання принципів моралі в політиці. Аналізуючи вплив цих факторів на інституціоналізацію громадянського суспільства на сучасному етапі, залучаючи дані соціологічних досліджень, з'ясуємо рівень довіри до державних і недержавних структур з боку громадян України. Переважно вони не довіряють органам державної влади та державним інституціям. Найбільше громадян не довіряють правоохоронним органам: міліції (баланс довіри-недовіри становить –38 %, судам (–37 %) та прокуратурі (–30 %). Довіра переважає в основному до неполітичних інститутів – церкви (баланс довіри-недовіри (+59 %), Збройних сил України (+38 %) та українських засобів масової інформації (+23 %). Порівняно з державними органами та установами, інститути громадянського суспільства мають більший рівень довіри, що можна пояснити певним їх протиставленням [21]. Ця тенденція зберігається в Україні вже понад десяти останніх років. І хоча рівень довіри до інститутів громадянського суспільства з боку громадян вищий, ніж до державних інститутів, серед